

**ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ПРОБЛЕМИ
ПЕРЕКЛАДУ ФЕНТЕЗИ: ХАРАКТЕРОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ**

Стаття присвячена особливостям відтворення характерологічного контексту в перекладі фентезі. Автор торкається проблеми транскодування промовистих власних імен та передачі оцінності, яку містять образи фольклорних персонажів.

Ключові слова: фентезі, переклад, антропоніми, промовисті імена, міфопоетичні очікування, лінгвокультурна специфіка.

The article highlights the peculiarities of fantasy personage context's rendering. The author touches upon the question of speaking names translation and the problem of rendering of folklore characters evaluating connotations.

Keywords: fantasy, translation, anthroponyms, speaking names, mythological and poetical expectations, linguistic and cultural peculiarities.

Адекватність будь-якого перекладу визначається ступенем відтворення текст-типологічних ознак оригіналу (далі – ВТ) на кожному з текстових рівнів. Характерологічний контекст з цієї точки зору не становить виключення, а надто у жанрі фентезі.

Міфологічна або фольклорна основа як інваріантна жанрово-стилістична ознака фентезі зумовлює національно-культурну специфіку тексту, яка, у свою чергу, породжує труднощі при транскодуванні. Тому зображені у даному жанрі міфічні та фольклорні герої або ж алюзивні до них образи, створені автором фантастичні персонажі через свою нетиповість потребують особливої уваги під час перекладу.

Попри надзвичайну актуальність, проблеми передачі у тексті перекладу (далі – ПТ) фентезі національно-культурного компонента висвітлюються у

вкрай невеликій кількості наукових розвідок. Існуючі дослідження, натомість, обмежуються вивченням особливостей транскодування елементів лексико-семантичного контексту, в більшій мірі реалій. Але питання адекватного відтворення у ПТ фентезі лінгвокультурної специфіки на рівні характерологічного контексту залишається на периферії перекладознавчих досліджень, а відтак набуває новизни як для теорії, так і для практики перекладу.

Проблема транскодування власних назв, яка крім усього іншого відзначається незмінною актуальністю у перекладознавчих розвідках, також отримує особливе значення при відтворенні персонажного контексту фентезі. Адже цей тип тексту рясніє промовистими іменами, алюзивними антропонімами, або просто неочікуваними квазівласними іменами, в яких втілено весь авторовий креативний потенціал.

Отже, з огляду на жанрову специфіку, відтворення особливостей характерологічного контексту фентезі вартує на увагу з точки зору сучасної теорії та практики перекладу та обумовлює **актуальність** нашої розвідки.

Мета статті полягає в окресленні особливостей транскодування характерологічного контексту фентезі з точки зору адекватності відтворення лінгвокультурної інформації та перекладу промовистих власних імен.

Матеріалом дослідження слугують англомовні тести фентезі: «Артеміс Фаул» Й. Колфера, «Казковий переполох» з циклу «Сестри Грімм» М. Баклі та їхні переклади, виконані О. Мокровольським.

Проблемі відтворення у перекладі ономастичного простору художнього тексту та, головню, промовистих імен присвячені розвідки таких відомих на теренах українського перекладознавства вітчизняних та зарубіжних науковців, як Виноградов В.С. [6], Влахов С. і Флорін С. [7], Гудманян А.Г. [9], Єрмолович Д.І. [10], Калашников О.В. [22], Норд К. [23]. Стосовно ж перекладу антропонімів, зоонімів, характеристичних імен у текстах фентезі, то в українській науковій площині дослідники обмежуються вивченням питання

транскодування даних елементів характерологічного контексту лише у творах з циклу Дж. К. Ролінг.

Власні назви у будь-якому типі тексту виконують номінативну функцію та слугують своєрідними культурними маркерами, які виражають національну та локальну приналежність свого референта. За визначенням професора В.С. Виноградова, «власне ім'я – це завжди реалія» [6, с.79], тому й у ПТ воно повинне зберегти свою національну та іншомовну, з точки зору реципієнтів, своєрідність [6; 7; 23].

Проблема перекладу антропонімів надзвичайно актуальна для фентезі, головню через насиченість текстів промовистими іменами. Завдяки зображенню як реального, так і магічного світу, в даному типі тексту функціонують не тільки звичні власні імена для номінації персонажів реального світу, а також авторські алюзивні та okazіональні оніми. Останні розкривають сутність, характеризують персонажів твору та при перекладі часто потребують дешифрування закодованої автором інформації [3].

Алюзивні та okazіональні антропоніми належать до промовистих імен. Головне завдання промовистих власних імен полягає не тільки і не стільки в ідентифікації, а, власне, в наданні характеристики та оцінки об'єкту [6; 7; 22]. Звідси – однозначне виникнення труднощів під час транскодування, адже перекладачу потрібно не тільки зрозуміти та виокремити такі оніми у тексті, але й знайти найбільш влучний варіант відтворення з огляду на тип тексту та цільову аудиторію.

Алюзивні імена, за визначенням професора В.С. Виноградова, «асоціюються у носії мови з певним словом з фольклорних, літературних та фразеологічних джерел» [6, с.94]. З точки зору носіїв національної мови та культури, такі власні імена мають цілком прозору семантику, тому і дешифрування цих онімів не викличе у читачів оригіналу труднощів.

Однак для адекватного сприйняття алюзивних онімів реципієнтами ПТ самих лише лексичних засобів замало. Відсутність необхідного національно-культурного, соціально-історичного, етнографічного фону стає на заваді

упізнання алюзій та розуміння асоціацій читачами ПТ. Як правило, у таких випадках перекладачі дають пояснення у виносках з тексту [6]. Особливої уваги алюзивні оніми потребують саме у ПТ фентезі. Це обумовлено, власне, фольклорною основою даного типу тексту.

Інші промовисті власні імена, у тому числі оказіональні, тобто ті, що містять алюзію до певного слова чи словосполучення та можуть долучатися до гри слів у корпусі тексту [3], дешифруються за допомогою контексту [7; 8]. Вони опосередковано вказують на характер того чи іншого персонажу, його відмінні, особливі риси зовнішності або індивідуальності, можуть викривати його вади чи слугувати засобом створення комічного ефекту.

Загалом, для відтворення промовистих власних імен у жанрі фентезі транскодувач послуговується тими прийомами перекладу, що й для інших художніх типів текстів. Передати смислові характеристики та зберегти основну функцію таких онімів у ПТ фентезі дозволяють перекладацькі прийоми калькування, заміни оніму, модуляції, модуляції + генералізації або використання функціонального аналогу [2; 3; 11].

У ПТ «Артемід Фаул» промовисті власні імена відтворені перекладачем надзвичайно влучно. Так, *Butler* [21], прізвище слуги та охоронця головного героя Артеміса, транскодоване як *Лаккей* [12]. О. Мокровольський вдався до перекладацького прийому модуляції, чим зберіг значення цього промовистого прізвища. Окрім цього, створюючи такий варіант перекладу, транскодувач дотримувався стратегії форенізації. У прізвищі *Лаккей* подвоєння літери «к» сприяє тому, що фонетична форма слова нагадує звучання шотландських прізвищ на кшталт *Маккей*, *Маккензі*, *Маккалох*. Отже, перекладач, відтворивши цілком адекватно у ПТ прізвище *Butler*, не тільки зберіг семантику самого слова, що постає найважливішим завданням при перекладі промовистих власних назв, а й втілює це значення у відповідній лексичній формі, підкресливши іноземне походження прізвища.

Також у цьому ПТ на позитивний відгук заслуговує варіант перекладу прізвища *Short* [21] як *Куць* [12]. Це прізвище, яке належить одному з ельфів, є

промовистим, оскільки відомо, що ельфам властивий невеликий зріст. *Холлі Куць*, одна з головних персонажів твору – не виключення. Доказом цього слугують слова автора: «*At exactly one metre in height, Holly was only a centimeter below the fairy average...*» [21, р.31], у ПТ: «*Зріст? <...> Рівно метр. Хоча це тільки на один сантиметр нижче середньоельфійського зросту...*» [12, с.42].

У порівнянні з іншими можливими варіантами перекладу прізвища *Short*, як-от *Коротун*, *Карлик*, які несуть у собі яскраво виражену негативну конотацію, перекладацький відповідник *Куць* виявляється амбівалентним. Згідно з ВТ та сутністю цього персонажа, такий варіант перекладу є надзвичайно влучним. Необхідно зазначити, що транскодувач також обрав удатну фонетичну форму для втілення значення цього промовистого прізвища. Невеликий обсяг самого слова *Куць*, а відповідно і його уривчасте звучання опосередковано вказують на малий зріст цього ельфа, довершуючи образ персонажу у ПТ.

Обов'язковою умовою при створенні адекватного ПТ постає відтворення національно-культурної своєрідності. Особливого значення ця вимога набуває стосовно жанру фентезі, де етнокультурна специфіка виявляється, власне, інваріантною текст-типологічною ознакою. Завдяки своїй фольклорній основі, набутій з міфів, легенд, чарівних казок тощо, жанр фентезі як такий ідентифікується у східнослов'янській лінгвокультурній традиції. Саме тому чи не найбільше за усі інші художні типи текстів фентезі потребує збереження національно-культурної інформації при перекладі.

Етнокультурний компонент у жанрі фентезі проявляється не тільки на рівні лексико-семантичного контексту у внутрішній формі реалій, символів, топонімів, антропонімів, алюзивних власних імен та інших лексичних одиниць, а загалом – на рівні характерологічного контексту. Цілісні фольклорні або міфологічні образи персонажів належать до потужних культурно маркованих елементів тієї чи іншої лінгвокультури, тому і повинні бути адекватно передані у перекладі. В іншому випадку їхнє відтворення у ПТ порушуватиме міфопоетичні очікування цільової аудиторії.

Міфологічні та фольклорні герої як втілення національної свідомості, у свою чергу, характеризуються за такими ознаками, як зовнішність, призначення, функції, а також оцінність. При передачі образу конкретного персонажу у ПТ фентезі, транскодувачу необхідно відтворити його у такому цілісному образі, який був би прийнятним та зрозумілим саме для представників приймаючої культури. Для встановлення перекладачем цих ознак образу персонажа в нагоді стануть тлумачні, етимологічні, енциклопедичні словники.

При відтворенні характерологічного контексту фентезі засобами іншої мови окремою важливою проблемою постає оцінність та асоціативність фольклорних персонажів. Як культурно марковані елементи, фольклорні та міфічні образи мають низку ознак, конотацій, міцно закарбованих у національній свідомості народу. У порівнянні з рисами зовнішності або окремими характеристиками, оцінка фольклорного героя як загалом позитивного, негативного або ж амбівалентного має першочергове значення. Таке розмежування оцінок у розгляді фольклорних персонажів особливо відчутне ще з тієї причини, що їхні характери, загалом, відзначаються лише двома-трьома ознаками та образ, у цілому, дуже часто сприймається однозначно.

Аксіологічність має першочергове значення у структурі фольклорного образу і тому відіграє значну роль у процесі його ідентифікації у ПТ. При відтворенні того чи іншого образу персонажа у перекладі фентезі транскодувач повинен правильно передати його оцінність з точки зору приймаючої культури. Неприпустимою вважається підміна оцінки або її обмеження у відношенні до багатоаспектного образу. Інакше фольклорний або міфічний персонаж може бути або неправильно ідентифікований, або виявиться незрозумілим для читачів перекладу. Неадекватне з точки зору приймаючої культури відтворення оцінності образу персонажа у ПТ призведе до порушення міфопоетичних очікувань цільової аудиторії.

У процесі перекладознавчого аналізу ВТ «Казковий переполюх» із серії М. Баклі «Сестри Грімм» та його українського перекладу, виконаного О. Мокровольським, виявлені деякі суттєві огріхи у транскодуванні характерологічного контексту, зокрема у передачі оцінності персонажу.

У ВТ згадується *Баба-Яга*, один з відомих персонажів слов'янського фольклору у такому контексті: «*Wilhelm went to the most powerful witch in town, Baba Yaga*» [20, p.68]. У ПТ читаємо: «*Вільгельм звернувся до наймогутнішої з відьом – до Баби Яги*» [1, с.95]. Такий переклад, а саме транскодування лексеми *witch* у ПТ варіантним відповідником *відьма*, виявляється неадекватним, адже порушує міфопоетичні очікування цільової аудиторії. Лексема *відьма* має негативну конотацію, про це свідчить визначення самого поняття «відьма» у тлумачних словниках [4; 5, с.186; 14; 17; 19]. Але у приймаючій культурі образ Баби-Яги не сприймається однозначно негативно: цей персонаж учиняє як зло, так і добро. Визначний науковець В. Пропп, який всебічно дослідив чарівну казку як фольклорне явище, виділяє три різновиди образу Баби-яги: ягу-дарувальницю, ягу-викрадачку і ягу-воїтельку [15]. Також, згідно з тлумачним, словниковим визначенням, Баба-Яга – це лісова старуха-чарівниця, яка постає у фольклорі як лиходійка, викрадач дорослих і дітей, так і дарувальниця, помічник героя [13]. Враховуючи вищенаведені визначення, можна зробити висновок, що зазначення *Баби-Яги відьмою* у ПТ суперечить сукупному образу цього персонажу з точки зору українських читачів.

У даному випадку для досягнення прагматичної еквівалентності ПТ не потребує жодних перекладацьких трансформацій, а лише вибору іншого варіантного відповідника з-поміж багатьох наявних, наприклад, *чаклунка* або *чародійка*. Важливо, що обидві лексеми – амбівалентні, тому точно відтворюють сутність цього фольклорного персонажу у слов'янській лінгвокультурі.

Складнішим виявиться процес перекладу ВТ фентезі, якщо автор *a priori* надає персонажу оцінність, аномальну для цільової культури. А якщо до того ж цей образ виявляється центральним у тексті та навколо нього розгортається

сюжет, тоді для перекладача відсутня будь-якого можливість трансформувати або нівелювати характеристики даного персонажу, неадекватні з точки зору приймаючої культури. У такому випадку єдиним можливим прийомом прагматичної адаптації ВТ виявиться перекладацьке пояснення до ПТ.

Як відомо, в основу текстів фентезі автори покладають міфи, легенди, фольклорні сюжети і тематику, різноманітні складові національно-культурної спадщини народу. Анджей Сапковський взагалі стверджує, що «архетипом, прообразом усіх творів у жанрі фентезі постає легенда про короля Артура та рицарів Круглого Столу» [16]. Ці жанроутворювальні ознаки повинні бути обов'язково збережені під час перекладу, оскільки міфологічна основа фентезі постає інваріантною ознакою як у вихідній, так і у цільовій культурі. З цього приводу ще один фрагмент цього ПТ фентезі потребує нашого коментаря.

У ВТ М. Баклі серед інших фольклорних, міфічних та казкових персонажів зображується король Артур та рицарі Круглого Столу. Дані образи відтворені у перекладі О. Мокровольського цілком адекватно, тому їхня ідентифікація та сприйняття цільовою аудиторією – українськими дітьми та підлітками – відповідно буде правильною. Але прикро визнавати, що у ПТ випущене одне з тих висловлювань автора, які у ВТ додатково розкривають сутність цих персонажів, довершують їх образ. Речення з ВТ «*Swinging their swords wildly in the air, they roared a war cry as they rushed toward the giant*» [20, р.243], яке не відтворено у ПТ, може бути транскодоване як «З бойовим кличем, несамовито розмахуючи мечами, вони кинулись на велетня». Меч – це символ лицарства [18], а тому вжиті у цьому контексті лексема *мечі* та словосполучення *бойовий клич* водночас відсилають читачів тексту до легенд про рицарів, фольклорних оповідей – джерел фентезі. Зрозуміло, що відтворення у перекладі детального опису дій рицарів Круглого Столу неодмінно збагатив би ПТ.

Отже, можна зробити висновок, що адекватне відтворення у перекладі елементів характерологічного контексту фентезі потребує неабияких зусиль транскодувача. Складність полягає у необхідності не тільки передати авторовий

здум стосовно кожного з персонажів, а надто створити такий ПТ, який би у першу чергу відповідав міфопоетичним очікуванням цільової аудиторії. При цьому ступінь прагматичної адаптації тексту залежатиме безпосередньо від рівня дистантності/близькості вихідної та приймаючої культур.

Онімний простір фентезі багатий на промовисті власні імена, які постають одними з найяскравіших стилістичних засобів даного типу тексту, оскільки слугують розкриттю образів персонажів та характеризують їх. Тому й виникає нагальна потреба в адекватному транскодуванні таких антропонімів та збереженні їхнього значення у ПТ. Але треба пам'ятати, що використання прийому транскрипції чи транслітерації для відтворення промовистого імені призведе до збіднення ПТ фентезі. Перекладачу необхідно знайти шлях для передачі його семантики у ПТ або, прислухавшись до влучної поради науковців С. Влахова і С. Флоріна, «хоча б ненав'язливо натякнути на її присутність» [7, с.222].

Перспективним з точки зору подальших досліджень убачається вивчення особливостей відтворення елементів лексико-семантичного контексту в перекладі фентезі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баклі М. Сестри Грімм. Казковий переполюх. Ч. 1 / Майкл Баклі ; [пер. з англ. О. Мокровольський]. – К. : «Махаон-Україна», 2008. – 375 с.
2. Банман П.П. Перевод значимых имен собственных [Электронный ресурс] / П.П. Банман // Лингвистика и лингводидактика на рубеже веков: теоретические и прикладные аспекты : регион. науч.-метод. заочн. интернет-конф., 1 нояб. 2009 г. : тезисы докл. – Ставрополь, 2009. – Режим доступа : <http://conf.stavsu.ru/conf.asp?ConfId=116&SectionId=129&action=viewreportslist>.
3. Бережна М.В. Ономастикон романів Дж. К. Ролінг циклу «Гаррі Поттер» в українському та російському перекладах : автореф. дис. на здобуття наук.

- ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / М.В. Бережна. – Київ, 2009. – 20 с.
4. Большой Энциклопедический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.slovopedia.com> .
 5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) [уклад.-гол. ред. Бусел В.Т.]. – К.; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
 6. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / Виноградов В. С. – М. : Изд-во института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
 7. Влахов С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М. : Международные отношения, 1980. – 341 с.
 8. Волкодав Т.В. Вымышленные имена собственные в контексте фэнтезийного произведения [Электронный ресурс] / Т.В. Волкодав // Научно-культурологический журнал Relga. – 2006. – № 6 (128). – Режим доступа : <http://www.relga.ru/Environ/wa/Main?textid=922&level1=main&level2=articles>
 9. Гудманян А.Г. Відтворення власних назв у перекладі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / А.Г. Гудманян. – Київ, 2000. – 40 с.
 10. Ермолович Д.И. Методика межъязыковой передачи имён собственных / Ермолович Д.И. – М. : ВЦП, 2009. – 86 с.
 11. Жамалова А.Р. Особенности перевода имен собственных на материале произведения ДЖ. Толкиена «Властелин колец» [Электронный ресурс] / А.Р. Жамалова, Е.В. Петрова // Динамика научных исследований : заочн. конф. : тезисы докл. – 2012. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/20_DNII_2012/Philologia/6_114322.doc.htm .
 12. Колфер Й. Артеміс Фаул. Розум проти чарів / Йоун Колфер ; [пер. з англ. О. Мокровольський]. – К. : Школа, 2006. – 320 с. – (Дит. світ. бест.).
 13. Мифы народов мира : энциклопедия : в 2 т. / [гл. ред. С.А. Токарев]. – М. : Сов. энциклопедия, 1987. – Т. 1. – 671 с.

14. Ожегов С. И. Словарь русского языка: Ок. 57000 слов [Электронный ресурс] / Ожегов С. И. : [ред. Н.Ю.Шведова]. – 20-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 1989. – 750 с. – Режим доступа : <http://www.slovopedia.com/4/192-0.html> .
15. Пропп В. Исторические корни волшебной сказки [Электронный ресурс] / Владимир Пропп. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/Propp_2/index.php .
16. Сапковский А. Пируг или Нет золота в серых горах [Электронный ресурс] / Анджей Сапковский ; [пер. с пол. Е. Вайсброт]. – Режим доступа : http://royallib.ru/read/sapkovskiy_andgey/varen_i_k_ili_net_zolota_v_serih_gorah.html#0.
17. Толковый словарь русского языка [Электронный ресурс] / [ред. Т.Ф. Ефремова]. – Режим доступа : <http://www.slovopedia.com/15/192-0.html>.
18. Трессидер Дж. Словарь символов [Электронный ресурс] / Джек Трессидер. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/JekTresidder/index.php .
19. Універсальний словник-енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovopedia.org.ua/> .
20. Buckley M. The Sisters Grimm. The fairy-tale detectives. Book 1 / Michael Buckley. – New York : Amulet Books, 2007. – 285 p.
21. Colfer E. Artemis Fowl / Eoin Colfer. – London : Puffin Modern Classics, 2010. – 280 p.
22. Kalashnikov A. Translation of Charactonyms from English into Russian [Electronic resource] / A. Kalashnikov // Translation Journal. – 2006. – Vol. 10. – № 3. – Access : <http://translationjournal.net/journal/37characto.htm#1>.
23. Nord Ch. Proper Names in Translation for Children: Alice in Wonderland as a Case in Point / Christiane Nord // Meta: Translators' Journal. – 2003. – Vol. 48. – № 1-2. – P. 182-196.